Qabul qilindi: 19-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 26-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 03-noyabr 2026-yil

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI ZO‘RAVONLIK PROFILAKTIKASIDA OILA VA TA’LIM MUASSASASI HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHGA TAYYORLASH

Sultanova Nilufar Raxmatullayevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
sultonovanilufar73@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda bo‘lajak pedagoglarni ta’lim muhitida zo‘ravonlikning oldini olishda oila va ta’lim muassasasi hamkorligini tashkil etishga tayyorlash masalasi tadqiq etiladi. Ota-onalar bilan ishonchli va hurmatga asoslangan muloqot, profilaktik axborot almashinuvi, bolaning shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash hamda xavf mavjud holatda mas’ul tashkilotlarga yo‘naltirishning pedagogik shartlari yoritiladi. Hamkorlik loyihasini tuzish, ota-onalar yig‘ilishi uchun mazmun ishlab chiqish va murakkab vaziyatlarni tahlil qilishga doir metodik topshiriqlar taklif etiladi. Tavsiyalar nazariy-metodik xususiyatga ega bo‘lib, samaradorlik bo‘yicha yangi tajriba natijalari keltirilmaydi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, oila va maktab hamkorligi, zo‘ravonlik profilaktikasi, ota-onalar bilan muloqot, bolani himoya qilish, pedagogik sheriklik, maxfiylik, metodik tayyorgarlik.

Ta’lim muhitida zo‘ravonlikning oldini olish faqat sinf rahbari yoki alohida mutaxassis zimmasiga yuklanadigan bir martalik tadbir emas. Bola maktabda, oilada va raqamli muloqot makonida turli munosabatlar ta’sirida bo‘ladi. Bu muhitlar o‘rtasida pedagogik yondashuvlarning izchil bo‘lishi yordam so‘rash madaniyati, hurmatga asoslangan muloqot va xavfsizlik hissini mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Xalqaro INSPIRE strategiyalarida ota-ona va parvarishlovchilarni qo‘llab-quvvatlash, xavfsiz muhit hamda ta’limiy ko‘nikmalar zo‘ravonlikning oldini olish yo‘nalishlari sifatida ko‘rsatilgan [7].

Biroq oila bilan hamkorlikni faqat ota-onalar yig‘ilishi yoki bolaning intizomi haqidagi

ogohlantirish sifatida tushunish yetarli emas. Ota-ona maktabga o‘z farzandining xavfsizligi bo‘yicha savol bilan murojaat qilishi, pedagog esa uy va ta’lim muhitidagi xavf omillarini birgalikda muhokama qilishga ehtiyoj sezishi mumkin. Shuning uchun bo‘lajak pedagog ota-onani ayblamaydigan, bolaning qadr-qimmatini himoya qiladigan hamda mas’uliyat chegaralarini belgilaydigan hamkorlik usullarini o‘rganishi muhim.

Maqsad, vazifalar va metodik yondashuv

Tezisning maqsadi bo‘lajak pedagoglarni zo‘ravonlik profilaktikasi bo‘yicha oila va ta’lim muassasasi hamkorligini loyihalashga tayyorlashning tarkibiy qismlari hamda metodik topshiriqlarini asoslashdan iborat. Shu maqsadda oila bilan pedagogik hamkorlik mazmunini aniqlashtirish, axborot almashinuvida etik chegaralarni ko‘rsatish, murakkab holatlarda xavfsiz yo‘naltirish variantlarini ishlab chiqish va tayyorgarlikni baholash mezonlarini belgilash vazifalari qo‘yildi. Ishda mazmuniy tahlil, pedagogik loyihalash va shartli vaziyatlarni taqqoslash usullaridan foydalanildi [1–4; 6].

Metodik yondashuvning asosini “umumiy maqsad – aniq rollar – xavfsiz aloqa – birgalikdagi profilaktika – natijani qayta ko‘rib chiqish” izchilligi tashkil etadi. Bunda umumiy maqsad bolaga nisbatan hurmat va zo‘ravonliksiz munosabatni mustahkamlash bo‘lsa, aniq rollar pedagog, oila va muassasaning mas’ul xodimlari qanday vazifalarni bajarishini ko‘rsatadi. Hamkorlikning natijasi quruq rasmiy yig‘ilishlar soni bilan emas, tushunarli aloqa yo‘llari va xavfsiz qarorlarning mavjudligi bilan baholanishi maqsadga muvofiq.

Oila va ta’lim muassasasi hamkorligining pedagogik shartlari

Birinchi shart — o‘zaro hurmatga asoslangan muloqotdir. Ota-onaning farzandi haqidagi tashvishini inkor etish yoki uni darhol ayblash hamkorlikka to‘sqinlik qiladi. Bo‘lajak pedagog suhbatda aniq kuzatilgan holatni mulohazadan ajrata olishi lozim: “dars tanaffusida haqoratli gap eshitildi” — kuzatilgan fakt, “farzandingiz boshqalarni doim mensimaydi” esa ortiqcha umumlashtirish bo‘lishi mumkin. Aniq va ehtiyotkor iboralar vaziyatni muhokama qilishni osonlashtiradi.

Ikkinchi shart — profilaktik xabarlarning tushunarli bo‘lishidir. Ota-onalar uchun

tayyorlanadigan qisqa axborotda bola zo‘ravonlik haqida aytsa, avvalo uni xotirjam tinglash; tanbeh bermaslik; zarur bo‘lsa maktabning mas’ul shaxsiga murojaat qilish kabi amaliy yo‘llar ko‘rsatiladi. Axborot turli yoshdagi bolalarning ehtiyojiga mos bo‘lishi va murakkab huquqiy atamalar bilan ortiqcha to‘ldirilmasligi kerak. Shunday tushuntirishlar hamkorlikni faqat favqulodda vaziyatdagina emas, odatiy tarbiyaviy jarayonda ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Uchinchi shart — maxfiylik va bola manfaatlarini himoya qilishdir. Ota-onalar guruhida boshqa bolaning ismi, shaxsiy xabari, suratlari yoki shikoyat mazmunini tarqatish profilaktika emas, qo‘shimcha zarar manbai bo‘lishi mumkin. Maktab bilan aloqa kanallari oldindan belgilansa, murojaat egasining shaxsiy ma’lumotlarini oshkor etmasdan zarur yordam tashkil etish osonlashadi. Biroq maxfiylik mutlaq sir saqlash va’dasi sifatida talqin qilinmasligi kerak: xavfni bartaraf etish uchun vakolatli mutaxassislarga tegishli ma’lumot zarur bo‘lishi mumkin.

To‘rtinchi shart — hamkorlikning moslashuvchanligidir. Har bir oilaning maktab bilan aloqada bo‘lish imkoniyati, ish vaqti, til, raqamli vositalardan foydalanish sharoiti farqlanadi. Shuning uchun pedagog faqat bir turdagi yig‘ilish yoki messenjer guruhiga tayanmay, zarur hollarda individual uchrashuv, telefon orqali muvofiqlashtirilgan suhbat yoki yozma xabarnoma kabi muqobil yo‘llarni ham ko‘zda tutadi. Bu yondashuv barcha ota-onalarning bir xil faolligini talab qilish o‘rniga, mazmunli ishtirok uchun imkon yaratishni nazarda tutadi.

Bo‘lajak pedagoglar uchun metodik topshiriqlar

Birinchi topshiriq “Profilaktik hamkorlik xaritasi”ni tuzishdir. Talaba maktabda zo‘ravonlikdan xabardor qilish, mas’ul shaxsga murojaat qilish, oila bilan muloqot va bolani qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha mavjud yoki taklif qilinayotgan aloqa yo‘llarini sxemalashtiradi. Xaritada kim ma’lumotni qabul qilishi va qachon mutaxassisga yo‘naltirilishi aniq ko‘rsatiladi. Pedagog o‘z vakolati doirasidan tashqaridagi masalalarni mustaqil tergov qilishni zimmasiga olmasligi zarur.

Ikkinchi topshiriqda talaba ota-onalar uchun 15–20 daqiqalik mavzuli uchrashuv

loyihasini yozadi. Uchrashuv “zo‘ravonlik belgilarini payqash”, “farzandni xotirjam tinglash” va “yordam so‘rashning xavfsiz yo‘llari” kabi uch bo‘limni qamrab olishi mumkin. Real bolalarga oid voqealarni aytib berish o‘rniga shartli misol va umumiy tavsiyalardan foydalaniladi. Yakunda ota-onalar uchta amaliy savolga javob topishi maqsad qilinadi: nimani sezish kerak, bolaga nima deyish mumkin, kimga murojaat qilinadi?

Uchinchi topshiriq “Qiyin suhbat” ssenariysi asosida o‘tkaziladi. Shartli vaziyatda ota-ona farzandiga nisbatan masxara bo‘layotganidan norozi bo‘lib maktabga keladi. Talaba pedagog sifatida shikoyatni to‘liq tinglash, tasdiqlangan faktlarni belgilash, tekshirilmagan taxminlarni tarqatmaslik va keyingi aloqa tartibini kelishish bo‘yicha qisqa suhbat rejasini ishlab chiqadi. Talabaning javobi masalani “bolalar o‘zi hal qilsin” deya yopmasligi yoki boshqa o‘quvchini dalilsiz ayblamasligi kerak.

To‘rtinchi topshiriqda talabalar hamkorlik rejasini tanqidiy baholaydilar. Reja faqat yig‘ilish o‘tkazish sanalari va ishtirokchilar sonidan iborat bo‘lsa, uni aniq natija ko‘rsatkichlari bilan to‘ldiradilar. Masalan, ota-onalar maktabdagi murojaat yo‘lini bilishi, bolaga yordam kerak bo‘lganda qo‘llash mumkin bo‘lgan xavfsiz iboralarni ayta olishi va shaxsiy ma’lumotni keng tarqatmaslik zaruratini tushunishi baholanishi mumkin. Bunday ko‘rsatkichlar uslubiy taklif bo‘lib, maxsus sinov orqali tekshirilishi lozim.

Murakkab vaziyatlarda hamkorlikning xavfsizlik chegaralari

Oila va maktab hamkorligini har qanday vaziyatda bolaga doir ma’lumotni barcha ota-onalar bilan birgalikda muhokama qilish deb talqin etish xatodir. Ayrim hollarda zo‘ravonlik xavfi bolaning oilaviy muhitidan kelib chiqishi mumkin. Shunday vaziyatda ota-onani avtomatik ravishda xabardor qilish bolaning xavfsizligiga tahdid tug‘dirishi ehtimoli bor. Bo‘lajak pedagog bu cheklovni bilishi, tegishli muassasa tartibiga amal qilishi hamda bolani himoya qilishga mas’ul vakolatli shaxslarga murojaat etish yo‘lini oldindan o‘rganishi kerak.

Yana bir shartli vaziyatda sinf guruhida bir o‘quvchining shikoyati ota-onalar chatiga tarqaladi. Ayrim kattalar hodisani omma oldida muhokama qilish va bolani nomma-nom tanqid qilishni taklif qiladi. Talabaning vazifasi bunday yondashuvning xavfini tushuntirish,

shaxsiy yozishmalarni qayta tarqatmaslikni tavsiya etish va muhokamani tegishli mas’ul aloqa kanaliga yo‘naltirishdan iborat. Ushbu mashq pedagogik hamkorlik bilan shaxsiy hayot daxlsizligini o‘zaro muvofiqlashtirishni o‘rgatadi.

Tayyorlikni baholash va istiqboldagi tadqiqotlar

Hamkorlikka kasbiy tayyorlikni baholashda kommunikativ, loyihaviy, etik va tashkiliy ko‘rsatkichlar ajratiladi. Kommunikativ ko‘rsatkich — ota-onani tinglash va vaziyatni aniq izohlash; loyihaviy ko‘rsatkich — yoshga mos profilaktik uchrashuv tayyorlash; etik ko‘rsatkich — bolaning manfaatlari va maxfiyligini asrash; tashkiliy ko‘rsatkich — yordam kanallari hamda mas’ullarni to‘g‘ri belgilashdir. Bu mezonlar sinfdagi real holatlar orqali emas, shartli kasbiy vaziyatlar va tayyorlangan loyihalar asosida dastlabki baholash uchun qo‘llanilishi mumkin.

Taklif etilgan modelning samaradorligi mazkur tezisda empirik jihatdan isbotlanmagan. Keyingi izlanishlarda bo‘lajak pedagoglarning dastlabki tayyorgarlik darajasini aniqlash, amaliy mashg‘ulotlardan keyingi o‘zgarishlarni solishtirish hamda ekspertlarning sifat baholarini jamlash maqsadga muvofiq. Bunda oilalar va bolalar haqidagi maxfiy ma’lumotlarni yig‘ish zarurati alohida asoslanishi, tadqiqot etikasi va muassasada amal qiladigan himoya qoidalariga qat’iy rioya etilishi kerak.

Xulosa

Bo‘lajak pedagoglarni oila va ta’lim muassasasi hamkorligini tashkil etishga tayyorlash zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan pedagogik tizimning muhim yo‘nalishini tashkil qiladi. Mazmunli hamkorlik hurmatli muloqot, tushunarli profilaktik axborot, xavfsiz murojaat yo‘llari va aniq mas’uliyat taqsimotiga tayangandagina barqaror bo‘lishi mumkin. Talabalar uchun hamkorlik xaritasini yaratish, ota-onalar bilan uchrashuv loyihalash va murakkab vaziyatni tahlil qilish topshiriqlari kasbiy tayyorgarlikni amaliy mazmun bilan boyitadi. Shu bilan birga, xavfning manbai oilaning o‘zida bo‘lishi mumkin bo‘lgan holatlarda bolaning xavfsizligi umumiy hamkorlik talablaridan ustun turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sultanova N. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari va ularning salbiy ta’siri //

“Transformation of Science in the Context of Global Development: Interdisciplinary Research, Innovative Solutions and a Sustainable Future” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. — Toshkent–London, 2026-yil 30-sentabr. — B. 849–859.

2. Sultanova N. Pedagogik zo‘ravonlik muammosini muhokama qilish va hal qilishda barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligi // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar. — 2025. — № 4, C seriya. — B. 1169–1173.

3. Sultanova N. O‘zbekistonda bolalar va ayollar manfaatlarini himoya qilish, ularga yordam ko‘rsatish va qo‘llab-quvvatlash hamda xorijiy davlatlar bilan hamkorlikdagi loyihalar // International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. — 2026. — Vol. 2, Issue 3. — B. 304–307. — ISSN 2181-3884.

4. Sultanova N. Forming competences to combat violence in training teaching staff // Science and Education in Karakalpakstan. — 2026. — № 1/2. — P. 991–995. — ISSN 2181-9203.

5. UNESCO. Behind the numbers: Ending school violence and bullying. — Paris: UNESCO, 2019. — https://www.unesco.org/en/articles/behind-numbers-ending-school-violence-and-bullying.

6. World Health Organization, UNESCO, UNICEF. School-based violence prevention: A practical handbook. — Geneva: WHO, 2019. — https://www.who.int/publications/i/item/school-based-violence-prevention-a-practical-handbook.

7. World Health Organization. INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. — Geneva: WHO, 2016. — https://www.who.int/publications/inspire-seven-strategies-for-ending-violence-against-children.

8. UNESCO. Safe to learn and thrive: Ending violence in and through education. — Paris: UNESCO, 2024. — https://www.unesco.org/en/articles/safe-learn-and-thrive-ending-violence-and-through-education.